

РОЗДІЛ 4

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК 32(082)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.30.32>

ВЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ ПРО РОЛЬ ТРАДИЦІЙ У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА НАЦІЇ

VIACHESLAV LYPYNSKY ON THE ROLE OF TRADITIONS IN THE FORMATION OF THE UKRAINIAN STATE AND NATION

Бортніков В.І.,*доктор політичних наук,
професор кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки***Бортнікова А.В.,***доктор політичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті здійснено аналіз поглядів В'ячеслава Липинського, яскравого представника консервативного напрямку української суспільно-політичної думки щодо ролі традицій у розбудові незалежної Української держави та нації, що викладені у книзі «Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму». Вчений зазначав, що завдяки традиціям у політичній історії існують зв'язок, спадкоємність суспільного поступу. Елементи державотворчої спадщини не зникають, вони включаються в реальні соціальні процеси тими своїми аспектами, які відповідають новим умовам. Умовою формування спільної національної культури є висока політична культура і сильна історична пам'ять. У публікації висвітлено не лише дороговкази політичного мислителя щодо збереження традицій розбудови української державності, а й причини їх втрати унаслідок російської імперської експансії.

Акцентовано увагу на тезі В. Липинського про те, що традиції державотворення органічно пов'язані з процесом формування української нації; водночас без існування незалежної держави майбутнє української нації залишатиметься під загрозою. Показано логічний зв'язок між існуванням незалежної держави та єдністю провідної аристократичної верстви, очолюваної дідичним монархом-гетьманом. Необхідною умовою збереження державотворчих традицій, на думку вченого, є реалізація принципу наступності – передання і засвоєння досвіду державного управління старих управлінських кадрів-технократів новим поколінням державних службовців. На переконання провідника українського державотворення одним із вирішальних чинників забезпечення державного суверенітету є власна армія. В. Липинського наголошував, що державно- і національно-творчі завдання ніколи не обмежуються лише одним поколінням: це тривала наполеглива робота багатьох генерацій співвітчизників.

Ключові слова: Україна, В. К. Липинський, традиція, держава, нація, еліта, гетьман.

The views of Vyacheslav Lypynskyi, a prominent representative of the conservative direction of Ukrainian social and political thought, regarding the role of traditions in the development of an independent Ukrainian state and nation, as expressed by him in the book "Letters to Brothers-Breadmakers. On the idea and organization of Ukrainian monarchism" have been analyzed in the article. The scholar noted that thanks to traditions in political history there is a connection, continuity of social progress. Elements of the state-building heritage do not disappear, they are included in real social processes in those aspects that correspond to new conditions. Not only the political thinker's guidelines for preserving traditions during the development of Ukrainian statehood, but also the reasons for their loss as a result of Russian imperial expansion have been highlighted in the publication.

There has been focused attention on V. Lypynsky's thesis that the traditions of state formation are organically connected with the process of formation of the Ukrainian nation; at the same time, without the existence of an independent state, the future of the Ukrainian nation will remain under threat. There has been shown the logical connection between the existence of an independent state and the unity of the leading aristocratic class, which should be headed by a hereditary monarch-hetman. A necessary condition for the preservation of state-building traditions, according to the scholar, is the implementation of the principle of continuity – the transfer and assimilation of the state management experience of the old technocrat management cadres to the new generation of civil servants. According to the leader of Ukrainian state-building, one of the decisive factors in ensuring state sovereignty is one's own army. V. Lypynskyi emphasized that state and national creative tasks are never limited to only one generation: it is the long-term hard work of many generations of compatriots.

Key words: Ukraine, V. K. Lypynskyi, tradition, state, nation, elite, hetman.

Постановка проблеми. Центральними проблемами у творчості В'ячеслава Казимировича Липинського є питання розбудови незалежної Української держави та нації. Елітарна, класократична, релігієзнавча та ін. теорії й концептуальні моделі органічно вписуються в історіософську та соціологічну концепції минулого та майбутнього незалежної України. Велику роль у процесах творення української нації, на переконання вченого, мають грати традиції українського державотворення. Вагомим надбанням консервативної ідейної спадщини мислителя є творче переосмислення окремих елементів суспільно-політичних традицій, які необхідно плекати і, навпаки, відмовлятися від негідних історичних практик з одночасним врахуванням помилок тогочасних провідників українського державотворення.

У часи зухвалої російської агресії проти України актуалізуються питання єдності національної еліти і суспільства, створення могутньої власної армії, наявності загальнонаціонального лідера, здатного повести за собою народ тощо. Фактично сьогодні в Україні відбувається злам великої історичної ваги – розпочався швидкоплинний процес зміни політичних еліт, формування нової провідної верстви, місією якої є не лише перемога у війні, а «зшивання» України у єдину могутню європейську націю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пізнання ролі суспільно-політичних традицій в історії людства, у тому числі й процесі розбудови незалежної Української держави, є предметом зацікавлення зарубіжних і вітчизняних дослідників. В їх роботах розкрито історичні детермінанти виникнення держав та націй, особливості їх генези залежно від конкретно-історичних та соціокультурних умов існування країн і народів. Серед них слід відзначити науковий доробок П. Бергера, В. Горбатенка, Я. Грицака, Р. Козеллека, Т. Лукмана, Н. Лумана, М. Михальченка, Л. Нагорної, С. Плохія, М. Рябчука та ін. Теоретичні й практично-політичні питання ролі традицій в розбудові української держави розглянуто в монографії А. Бортнікової «Місцеве самоврядування на Волині: суспільно-політичні традиції і сучасний процес децентралізації» (2018) [1].

Значний внесок у вивчення ідейної спадщини В. К. Липинського, у тому числі й з питань ролі традицій у процесах вітчизняного державотворення, здійснено такими вченими як Л. Білас, К. Галушко, Р. Залуцький, В. Масненко, Я. Пеленський, І. Передрій, Ю. Терещенко, Т. Осташко. Помітним кроком у здійсненні наукового аналізу та популяризації творчості В. Липинського став вихід книги вітчизняного історика І. Гирича «В'ячеслав Липинський: хлібороб і жовнір (Співвідношення демократичного і консервативного в його історіософії)» (2019) [2].

Свідченням актуальності проблем, що їх піднімав у свої працях В. Липинський, – проведення у червні 2021 р. Інститутом історії України НАН України разом із Кам'янець-Подільським державним історичним музеєм-заповідником круглого столу на тему «Від аристократії до еліти: домодерні та модерні ідентичності, ієрархії та середовище правлячої еліти». Зокрема йшлося про те, що саме В. Липинський у 1910–1920 рр. «повернув» аристократію до нарративу вітчизняної історичної науки, розкрив роль шляхти в історії України, адже вона стала ключовим явищем у його філософії історії [3, с. 224]. У контексті вивчення традицій державотворення певний інтерес викликають спроби реконструкції встановлення влади гетьмана П. Скоропадського в Україні та спектр реакцій громадсько-політичних сил у сприйнятті Гетьманату на окремих її територіях [4, с. 97].

Водночас, спеціальних праць, присвячених аналізу поглядів В. Липинського щодо практично-політичної ролі використання традицій в українському національному і державному будівництві відверто бракує, що й зумовлює обрання теми публікації.

Метою статті є аналіз поглядів В. Липинського на роль традицій у становленні і розбудові української незалежної держави та нації у праці «Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму».

Виклад основного матеріалу. В Акті проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. підкреслено, що створення Української держави є продовженням тисячолітньої *традиції* державотворення в Україні [5]. У філософському розумінні традиція (латин. *traditio* – передання, переказ) – універсальна форма фіксації, закріплення і вибіркового збереження тих або тих елементів соціокультурного досвіду, а також універсальний механізм його передання, що забезпечує стійку історико-генетичну наступність у соціокультурних процесах [6, с. 1088]. Політичні ж традиції є складовою частиною політичної культури суспільства. Через них в історії існують зв'язок, спадкоємність, через які елементи політичної спадщини включаються в реальні політичні процеси тими своїми аспектами, які відповідають новим умовам [7, с. 665].

У цьому контексті цінними є роздуми В. Липинського, який писав, що кожна нація може мати лише таку традицію, яку вона сама собі у своїй історії витворила. Кожна нація може мати лише таку форму національно-державного ладу, який із цієї традиції виростає і на який цієї традиції вистачає. Нищити свою власну державно-національну традицію, тому, що в ній є хиби і помилки, це значить не будувати, а руйнувати націю, це значить нищити самих себе. Удосконалювати цю традицію – тобто обережно відкидати з неї все, що для національної творчості виявилось нездоровим, і з любов'ю та пієтизмом розвивати те, що виказало

свою творчу силу і життєздатність – «ось завдання тих, хто будує, хто творить, хто живе життям нації, хто з життям нації пов'язує своє життя» [8, с. 94].

У творчому спадку В. Липинського знаходимо не лише дороговкази розбудови української державності, а й причини її втрати, підпорядкування України більш могутнім сусідам, зокрема унаслідок російської імперської експансії. За спостереженнями вченого, метод цього завоювання був скрізь однаковий. За допомогою сильного централізованого державного апарату, за яким стояла потужна армія і за підтримки місцевих охлократичних елементів «піднімався в країні «народ» проти «панів» і тоді, коли «пани» були вже в достатній мірі перерізані і залякані, а «народ» загінотизований могутністю і непереможністю абсолютистичної охлократичної влади, приходила ця влада, увільняла «народ» з під ненависної йому політичної влади здеморалізованих «панів» і всіх повертала терором в послушну собі, нічим між собою органічно не зв'язану, стагну залякану юрбу» [8, с. 320].

В. Липинський був реалістом і дивився на історію українського державотворення без зайвих сантиментів і перебільшень. Він писав, що наша державно-національна традиція «під теперішній час ще надзвичайно квола». Підтвердженням тому, відсутність держави і нації. Двісті літ пів-державного і пів-національного існування не можуть для жодної нації пройти безслідно, не викликавши духовної руїни. А до того «наша державно-національна традиція ослаблена історичним лихоліттям, ще поборюється безперестану ворожими для нас зовнішніми силами; вона завзято нищиться нашими внутрішніми українськими руйніками і врешті їй найбільше погрожує роз'єднаність та слабкість тих, хто має обов'язок і хто береться її обороняти» [8, с. 98].

Традиція має вимір не лише науково-творчого осягнення минулого, а певною мірою й есхатологічного. Історії не можна навчитися, писав вчений: «її треба в своїй крові, в своїй традиції і в у своїй культурі мати», а нові українські, досі ще не державні верстви, що власної державної традиції та культури не мають, «все будуть у своїх політичних блуканнях odkривати на Україні політичні «Америку», не зважаючи на сотні томів написаних про нашу минувшину» [8, с. 77].

Державотворча традиція, своєю чергою, нерозривно пов'язана з процесом творення української нації. В. Липинський аргументовано доводив, що без існування незалежної держави майбутнє української нації залишатиметься під загрозою, а тому пропонував провідним верствам об'єднатися і зосередити зусилля на розбудові Української держави: без власної держави нема й не може бути нації української, проте нація наша «роз'єднана політично, ідейно і культурно» [8, с. 41, 43].

Із цього приводу В. Винниченко зауважував, що поки ще людство розбите на окремі національні колективи, то очевидно, що найкращим засобом збереження його життя і розвитку кожної нації є державність, себто комплекс тих інститутів економіки, політики, культури, що діють на території, населеній національним колективом, що зв'язують його в компактну цілісність і забезпечують йому розвиток у сучасному та майбутньому. Нація ж без державності є «покалічений людський колективний організм» [9, с. 302].

У праці «Хам і Яфет» В. Липинський вкотре наполягає на пріоритетності вирішення питань державного будівництва: «Держава – це перш за все: *Влада, Територія, Громадянство*. Без цих трьох складників нема держави. Значить, для будови держави необхідна організована сила, яка піддержує владу во ім'я добра цілої землі-території і цілого громадянства. *Нація* – це перш за все єдність духовна, культурно-історична. Значить, для народження нації необхідне довге співжиття даного громадянства на даній території і одній власній державі. Нація – єдність духовна – родиться завжди від держави – єдності територіально-політичної – а не навпаки» [10, с. 65].

В. Липинський був послідовним виразником елітарної теорії розбудови держави і нації. Він наголошував, що не етнографічна маса, як така, не тип, не характер, не мова, не окрема територія творять самі по собі, автоматично, націю, а її творить якась активна група людей серед цієї етнографічної маси, група, що веде серед неї перед в розвитку об'єднуючих, організуючих, політичних вартостей, що будують націю [8, с. 130]. Цю активну групу він визначав поняттям «національна аристократія». До неї він відносив не ту родову аристократію, що мала історичні назви: шляхта, козацтво, патриції, лицарство тощо, а найкращих серед нації людей, які найкращі серед неї тому, що власне вони в даний момент є організаторами, правителями і керманічами нації. Вчений стверджував, що без своєї власної національної аристократії, без такої меншості, яка б була настільки активна, сильна й авторитетна, щоб зорганізувати пасивну більшість нації всередині, і тим захистити її од всяких ворожих нападів зовні – «немає і не може бути нації» [8, с. 131, 189].

В. Липинський слушно зауважував, що всі європейські нації були об'єднані монархіями. Відповідно, за логікою вченого, лише господар української землі, лише українська монархія могли об'єднати українську націю [8, с. 47]. На його переконання народ, що не пройшов через свою власну монархічну форму виявлення свого стихійного національного почуття, «не може усвідомити собі того почуття, не може мати національної свідомості. Без попередньої коронації Українського законного, дідичного, родового Гетьмана-

Монарха, не може відбутись коронація безтрадиційного, маючого за собою тільки закон удачника, Наполеона-Отамана» [8, с. 91].

Особливий інтерес тут викликають наступні тези творчої спадщини В. Липинського. Йдеться про те, що на його думку, в українській державно-національній традиції Гетьманства, дві його прикмети показали себе в житті нації шкідливими: «його виборність і його залежність від чужих держав» [8, с. 94]. Якщо перша теза щодо шкідливості виборності глави держави, не витримала випробування часом: вибори глав держав – це один із головних принципів існування демократичного республіканського ладу, то друга теза, щодо неприпустимості залежності керівництва країни від іноземних держав, повною мірою розкрилася під час війни, яку РФ розв'язала проти України.

Послідовний провідник ідеології консерватизму вважав, що умовою формування спільної національної культури є висока політична культура і сильна історична пам'ять. Натомість, на його переконання, для української нації та її провідної верстви є притаманною слабка історична пам'ять, ознаками чого є: 1) малий розвиток рідної історії, як в історіографічній, так і в історіософській частині; 2) брак історичних легенд (в іншій частині роботи він писав, що «...творчу силу мають тільки такі легенди, які ореолом ідеї прикрашають дійсність» [4, с. XXVIII]; 3) брак пошани до справ, могил та імен предків; 4) великий нахил до денационалізації і всякого роду «зміновіховства» серед провідної верстви; 5) велика перейнятливості до найбільш абсурдних для реальних умов існування нації чужонаціональних ідей і революційних доктрин; 6) слабкість консерватизму, яка є наслідком слабкої пам'яті і безтрадиційності в минулому та причиною такої слабкої пам'яті і безтрадиційності у майбутньому. Іншими словами: «без зміцнення консерватизму не може бути зміцнення пам'яті і традицій в даній нації» [8, с. 353].

Як відомо, умовою збереження незалежності і поступу держави є реалізація принципу наступності – передання і засвоєння досвіду державного управління старих управлінських кадрів-технократів новим поколінням державних службовців. За існування станового суспільства в Російській імперії й зайняття державних посад переважно дворянами, поставало питання використання їх досвіду вже у вільній Україні. В. Липинський надавав цьому питанню принципової ваги. Він писав, що здобутого поколіннями «досвіду державної, організуючої праці, традиції державності – не дасть ніяка наука. <...> Це є вроджена, класова, традиційна здібність, а без неї в політиці або перескочиш або недоскочиш» [8, с. 76]. Відповідно, новий клас молодого українського селянства, який мав взяти в руки «тяжкий державний український меч», мав повчитися у дворянства. Оскільки, без

старої державної традиції й державної культури «нові наші державні мечоносці у своїй зброї заплутаються, своїм мечем себе поранять і його вкінці на поталу чужинцям покинуть» [8, с. 76].

В умовах розбудови демократичного ладу, побудованого на засадах плюралізму і гострої політичної боротьби, проблема передання та наслідування досвіду державного управління зустрічається з новими викликами і загрозами. Так, історія тридцяти років існування незалежної України засвідчує сталість такої хибної традиції, як нехтування досвідом своїх попередників, руйнування їх здобутків, хворобливе прагнення до швидкого реформування тощо. Часто політики, що дісталися влади прагнуть усе переробляти, не маючи ані стратегії розвитку, ані досвіду державного управління, ані належної кількості фахівців відповідного профілю. Ще більшої шкоди для майбутнього України завдає практика розстановки кадрів за принципом особистої відданості і непотизму.

В Україні у суспільній свідомості й на практиці простежується тенденція персоніфікації політичних інститутів та процесів. Свідченням сталості такої традиції – тривале існування партій і блоків, створених під конкретного політичного лідера, не говорячи вже про міфологізацію постаті глави держави. Йдеться про віру в «доброго царя», лідера політичної партії тощо, які «все знають і все можуть». Відповідно, недооцінюється або ігнорується функціональна спроможність інститутів демократії. Саме на цю специфіку масової свідомості українських громадян звертав увагу В. Липинський. Більш того, це стало засадничим чинником його концепції дідовичного гетьманства, де персона гетьмана здатна консолідувати українське суспільство.

У реальному житті, писав В. Липинський, «вся наша народна маса весь час намагається *персоніфікувати* свої національні змагання, усе зв'язуючи їх з іменем то одного то другого популярного діяча. ... всі ми, вся нація наша намагаємось знайти для виявлення нашої стихійної містичної національної душі таку реальну зовнішню форму національного існування, яка степені розвитку тієї нашої національної душі відповідає. Такою формою є персоніфікація нашої національної ідеї в особі одного і єдиного для цілої нації Голови національної держави, символізуючого собою повагу, силу, єдність і неподільність цілої Української Нації» [8, с. 88].

Напрочуд актуальними залишаються роздуми В. Липинського щодо визначальної ролі у боротьбі за незалежність власних збройних сил та армії, яку він визначав, як «спинний хребет кожної державної ... організації». На переконання вченого армія твориться силою, «зверху вниз, а не знизу вверх... І наша Народна Республіка могла б армію сотворити тільки в такому разі, коли-б у самім початку російської революції найшовся був український диктатор» [8, с. 39].

Розуміючи всю складність боротьби за незалежність України в тогочасних умовах, провідник українського державотворення наголошував, що державно- і національно-творчі завдання ніколи не обмежуються тільки одним поколінням [8, с. 363]. На долю нинішнього покоління наших співвітчизників припало завдання зберегти незалежність України і захистити її від імперських зазіхань з боку північного сусіда та його прибічників у середині нашої держави. Якщо на заваді формування консолідованої української нації за часів В. Липинського стояло так зване «москвофільство» і «польонофільство», то в наш час – намагання недоброчесних політиків роз'єднати українців за принципом «справжності», використовуючи чинники мови, історичної пам'яті, релігії, світогляду тощо. «Патріотизм, на якому будуються держави і нації, – стверджував В. Липинський, – це віра, це спокій душі, а не бізнес з надією на «добрі проценти», і не акторство з надією на оплески і дарунки юрби. Політичними творцями можуть бути тільки ті що жертвують собою за те правдиве, добре, законне, необхідне, в яке вони всією душею вірять» [8, с. 363].

Російсько-українська війна, що відбувається на теренах нашої країни, актуалізувала пророцькі зауваги вченого: вона є тим «лакмусовим папір-

цем», який відрізняє справжніх патріотів від тих, хто прагне отримати політичні дивіденди на власному піарі або робить «бізнес на крові».

Висновки. Отже, головні ідеї щодо ролі традицій у процесах українського національного і державного будівництва, за В. Липинським, можна звести до наступних тез: кожна нація може мати лише таку форму національно-державного ладу, який із цієї традиції виростає і на який цієї традиції вистачає; державотворча традиція нерозривно пов'язана з процесом творення української нації; не етнографічна маса, не тип, не характер, не мова, не окрема територія творять автоматично націю, її творить активна група людей – національна аристократія; усі європейські нації були об'єднані монархіями. Відповідно, лише українська монархія може об'єднати українську націю: гетьманство впливає з його родової і державної історичної традиції, а не спирається на диктатуру чи на вибори; особливість державотворчої традиції – персоніфікація національних змагань; причиною невдач у вітчизняному національному і державному будівництві є слабка історична пам'ять і брак консерватизму у діях провідної верстви; одним із визначальних чинників існування незалежної держави і нації є власна армія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бортнікова А. В. Місцеве самоврядування на Волині: суспільно-політичні традиції і сучасний процес децентралізації. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 372 с.
2. Гирич І. В'ячеслав Липинський: хлібороб і жовнір (Співвідношення демократичного і консервативного в його історіософії). Київ, 2019. 310 с.
3. Ващук Д., Калущий С. Круглий стіл «Від аристократії до еліти: домодерні та модерні ідентичності, ієрархії та середовище правлячої еліти». *Український історичний журнал*. 2021. № 3. С. 221–224.
4. Ігнатуша О., Фролов М. Реакція громадсько-політичних сил Запоріжжя на початок доби Гетьманату (квітень-травень 1918 р.). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2021 № 21. С. 97–109.
5. Акт проголошення незалежності України. *Голос України*. 1991. 27 серп.
6. Абушенко В. Л. Традиція. *Всемирная энциклопедия: философия* / гл. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. Москва: АСТ; Минск: Хорвест, современный литератор, 2001. С. 1088–1089.
7. Фесенко В. В. Традиції політичні. *Політологічний енциклопедичний словник* / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид. доп. і перераб. Київ: Генеза, 2004. С. 665–666.
8. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Повне зібр. творів, архів, студії. Т. 6. Кн. 1 / ред. Я. Пеленський. Київ; Філадельфія: АТ «Книга», 1995. 470 с.
9. Винниченко В. К. Заповіт борцям за визволення. *Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.:* хрестоматія / за ред. О. І. Семківа. Львів: Світ, 1996. С. 301–315.
10. Липинський В. Хам і Яфет. *Сучасність*. 1992. № 6. С. 63–76.